

Research Article

Relacije rezilijentnosti i bazičnih osobina ličnosti sa subjektivnim blagostanjem kod starih

Jelica Petrović¹ , Lila Kovač¹ and Bojana Dinic¹

¹ Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje predikcije subjektivnog blagostanja u starosti na osnovu rezilijentnosti i bazičnih sedam osobina ličnosti kod korisnika gerontoloških centara, te inkrementalni doprinos bazičnih osobina ličnosti u objašnjenju blagostanja u starosti, povrh varijanse koju objašnjava rezilijentnost. Uzorak je činio 151 ispitanik (54.3% ženskog pola) prosečne starosti od 80 godina. Kao indikatori subjektivnog blagostanja korišćeni su zadovoljstvo životom, kao kognitivni aspekt, i emocionalni distres (anksioznost, depresija i stres). Rezultati pokazuju da rezilijentnost, neuroticizam (u negativnom smeru) i pozitivna valenca predviđaju zadovoljstvo životom kod starih. Ključni prediktor emocionalnog distresa je neuroticizam, dok se značajan doprinos rezilijentnosti gubi uvođenjem osobina ličnosti u model. Rezultati istraživanja pružaju potpuniju sliku o relacijama između rezilijentnosti, karakteristika ličnosti i blagostanja na uzorku starih u Srbiji, i potvrđuju važnost proučavanja ovih relacija iz razvojne perspektive.

Ključne reči: rezilijentnost, osobine ličnosti, blagostanje, distres, zadovoljstvo životom, stari

UDK: 159.922.6

DOI: 10.19090/pp.v17i1.2488

Primljeno: 16.08.2023.

Primljena korekcija: 27.09.2023.

Prihvaćeno za štampu: 09.10.2023.

Copyright © 2024 The Author(s).

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

 Corresponding email: bojana.dinic@ff.uns.ac.rs

Uvod

Podaci Svetske zdravstvene organizacije pokazuju da će do 2030. godine jedna od šest osoba biti starija od 60 godina (World Health Organization, 2022). Otuda ne čudi pojačano interesovanje naučne javnosti za boljim razumevanjem, te unapređivanjem procesa starenja. U ovom razvojnom periodu se odigravaju mnoge važne promene, od zdravstvenih promena tj. porasta broja oboljenja i zdravstvenih tegoba, smanjenja fizičke snage, opadanje kvaliteta i kapaciteta čulnih organa (Parker & Thorslund, 2007), preko kognitivnih promena u domenu bazičnih i egzekutivnih funkcija (Glisky, 2007) i promena u socijalnom funkcionisanju osobe u vidu promene društvenih uloga i zadataka, socijalnog statusa, ali i gubitka bliskih osoba (Nadler et al., 1997). Često su prisutne i psihološke promene slike o sebi (Whitbourne, 2012) i promene u vidu pada samopouzdanja (Robins & Trzesniewski, 2005).

Uprkos činjenici da broj različitih vrsta gubitaka u starosti raste, naglasak u istraživanjima se sve više stavlja na koncept uspešnog starenja, tj. na propagiranje mogućnosti da se očuvaju, ali i razvijaju različiti potencijali starih osoba. Definicija uspešnog starenja se pomerila sa biomedicinskog ka holističkom viđenju i prema više subjektivnim aspektima procesa starenja (Calasanti, 2016; Urtamo et al., 2019). Koncept uspešnog starenja obuhvata različite domene - sem odsustva bolesti i očuvanja socijalnih aktivnosti, kognitivnih i fizičkih funkcija (Rowe&Kahn, 1997), autori uključuju i prilagođenost na starost (Kim & Park, 2017), tj. uspešnu adaptaciju na promene tokom procesa starenja (Baltes & Baltes, 1990). O važnosti koncepta prilagođenosti u starom dobu govori i podatak da starije osobe mogu uspešno stariti ako su socijalno aktivne i psihološki adaptirane na starost, čak i onda kada postoji pad u kognitivnim i fiziološkim funkcijama (Kim & Park, 2017). Psihološka adaptacija svakako podrazumeva prilagođavanje svim opisanim promenama, a to zahteva fleksibilnost, širok repertoar adaptivnih strategija i razvijanje novih strategija suočavanja. Pored navedenih razvojnih promena vezanih za starost, osobe koje se odluče za život u domu za stara lica, moraju da se suoče i sa promenama socijalnog i fizičkog okruženja, dnevnih rutina i navika, što dodatno može otežati proces prilagođavanja na starost (Brownie et al., 2014).

Iako se većina istraživača slaže da su uspešno starenje, te prilagođenost na starost, dinamični i višedimenzionalni konstrukti (Mendoza-Ruvalcaba et al., 2017; von Humboldt et al., 2012), u istraživanjima se subjektivno blagostanje najčešće uzima kao relevantan indikator uspešnog starenja i adaptacije (Stock et al., 1986). Subjektivno blagostanje obuhvata kognitivnu i emocionalnu komponentu (Diener, 2000). Za procenu kognitivne komponente subjektivnog blagostanja se najčešće koriste globalne i specifične mere zadovoljstva životom koje se odnose na procenu osobe o tome kakav je njen život (Diener 2000). Afektivna komponenta subjektivnog blagostanja podrazumeva meru iskustva prijatnih emocija i nizak nivo, tj. retko doživljavanje negativnih (Arthaud-Day et al., 2005; Tinkler & Hicks, 2011). S obzirom na to da istraživanja pokazuju da ove komponente mogu imati različite relacije sa procesom starenja (Hansen & Slagsvold, 2012), u ovom istraživanju će subjektivno blagostanje kod starih biti određeno preko zadovoljstva životom i odsustva emocionalnog distresa. Dakle, biće pokriveni kognitivni aspekt subjektivnog blagostanja (zadovoljstvo životom) i afektivno-somatorni aspekt funkcionisanja (doživljavanje neprijatnih emocija i simptoma, poput anksioznosti i depresivnosti, tj. njihovog odsustva).

Prema ranim teorijama subjektivnog blagostanja, objektivne okolnosti poput zdravstvenog statusa, finansijskog stanja i širine socijalne mreže su bile viđene kao odlučujuće za nivo blagostanja osobe (Campbell et al., 1976). Kako su sve ove varijable podložne promenama kroz život, podrazumeva se da će se sa njihovom promenom menjati i nivo blagostanja. U tom smislu, mogli bismo očekivati da u starosti, kao razvojnom dobu koje nosi velike promene i gubitke na pomenutim poljima (Baltes & Mayer 1999), blagostanje opada. Međutim, rezultati istraživanja nisu jednoznačni. S jedne strane, rezultati studija pokazuju da zadovoljstvo životom (Chen, 2001; Mroczek & Spiro, 2005), ali i pozitivni afekat (Freund & Baltes, 1998; Chen, 2001) beleže trend naglijeg pada nakon 60. ili 65. godine života, što se objašnjava upravo velikim brojem gubitaka u starosti, od kojih se posebno izdvajaju gubitak zdravlja i partnera kao uzročnici pada nivoa blagostanja (Hansen & Slagsvold, 2012). Jedan broj istraživanja ukazuje na to da subjektivno blagostanje ostaje stabilno tokom srednjih godina i u starosti, i to u različitim kulturama (Diener & Suh, 1998; Hamarat et al., 2002). Međutim,

istraživači beleže i porast blagostanja u starosti (Prenda & Lachman, 2001; Blanchflower & Oswald, 2008), što je fenomen poznat pod nazivom "paradoks blagostanja" (Baltes & Baltes, 1990), koji podrazumeva porast ili stabilnost blagostanja u starosti uprkos pogoršanju objektivnih uslova života. Među objašnjenjima ovog fenomena, nailazimo na različita stanovišta. Najpre, povećanje životnog zadovoljstva u starosti se objašnjava stabilizacijom personalnih dispozicija i adaptacionih procesa (Diener & Suh, 1998), gde se sugerije da se nivo blagostanja može menjati pod uticajem objektivnih životnih okolnosti, ali se ipak nakon nekog vremena vraća na osnovni nivo koji je determinisan personalnim dispozicijama, tj. crtama ličnosti. Drugo viđenje porast blagostanja u starosti objašnjava pojačanim adaptacionim mehanizmima u starosti, tj. prilagođavanjem ciljeva, potreba i aspiracija aktuelnom stanju, te su kriterijumi za blagostanje niži (Cheng, 2004; Ryff, 1991). Treći pristup povišeno subjektivno blagostanje kod starih vidi kao posledicu bolje emocionalne regulacije (Gross et al., 1997), tj. kao efekat pojačane motivacije za maksimiziranjem pozitivnih i minimiziranjem negativnih afekata (Carstensen, 1995).

Različiti istraživački nalazi po pitanju subjektivnog blagostanja u starosti delom su posledica nacrtu istraživanja (longitudinalno ili tranferzalno), ali i socio-kultunih i uzrasnih specifičnosti uzorka starih ispitanika. Naime, neki autori smatraju da je porast nivoa blagostanja u starosti ograničen samo na uzorke mlađih starih (do 80 godina), iz bogatijih zemalja, gde je zdravstvena nega dostupnija i kvalitetnija, a penzije veće (Hansen & Slagsvold, 2012). Dodatno, u velikom broju istraživanja ignorisana je multidimenzionalnost subjektivnog blagostanja, te se porast blagostanja u starosti uglavnom odnosi na povišen nivo zadovoljstva životom, dok se manje zna o tome da li se ovaj paradoks odnosi i na emocionalnu komponentu subjektivnog zadovoljstva (Hanson & Slagsvold, 2012). Istraživanja koja uzimaju u obzir i kognitivnu i afektivnu komponentu subjektivnog blagostanja beleže da neke od njih ostaju stabilne, a neke beleže pad, ali ni ovde istraživači nisu saglasni. Dok se u nekim studijama beleži da pozitivni afekat u starosti raste, a negativni opada (Mroczek & Kolarz, 1998), u

drugima rezultati pokazuju da su i negativni i pozitivni afekat smanjeni, ali i depresivni afekat takođe beleži pad (Hanson & Slagsvold, 2012).

Jasno je da je pitanje subjektivnog blagostanja u starosti kompleksno, te da promene u kognitivnim i afektivnim komponentama blagostanja mogu biti različite, i uplvisane različitim faktorima, poput fizičkog zdravlja, socijalne podrške i osobina ličnosti (Ryan & Deci, 2001). Iako sociodemografske karakteristike predviđaju subjektivno blagostanje, procenat objašnjene varijanse je relativno nizak (Diener et al., 1999). Otuda se smatra da objektivne okolnosti mogu uticati na subjektivno blagostanje, ali indirektno, putem različitih subjektivnih procesa (Diener & Lucas 1999), poput personalnih dispozicija (Mroczek & Kolarz, 1998; Steel et al., 2008) i rezilijentnosti (Bauer & Park, 2010; Wang et al., 2023; Zafari et al., 2023) koji predstavljaju predmet interesovanja u ovom istraživanju.

Naime, rezilijentnost se smatra ključnim korelatom subjektivnog blagostanja kod starih, i to u različitim kulturama (Wang et al., 2023; Zafari et al., 2023), te najvažnijim psihološkim resursom koji utiče na adaptivne kapacitete kod starih (Carver & Buchanan, 2016), čak važnijim od zdravstvenog stanja (Salamene et al., 2021). Rezilijentnost podrazumeva sposobnost pozitivnog prilagođavanja različitim životnim izazovima i kao takva ima ključnu ulogu u adaptaciji (Fletcher & Sarkar, 2013; Spahni et al., 2015). Iako postoje različite definicije rezilijentnosti, ona se najšire određuje kao kapacitet osobe izložene negativnom događaju da održi relativno stabilan nivo psihološkog i fiziološkog funkcionisanja (Bonanno, 2004), te da fleksibilno prevladava značajne životne promene i izazove (McMahon et al., 2007). Iz razvojne perspektive, rezilijentnost se posmatra kao kapacitet za oporavak od različitih teškoća ili disfunkcionalnosti, i u tom smislu se smatra ključnom za adaptaciju na životne krize u svim fazama razvoja (Netuveli et al., 2008), a naročito važnom u starosti kao periodom života u kome se osobe bore sa različitim gubicima i stresnim događajima poput gubitka autonomije, opadanja kognitivnih funkcija, suočavanje sa smrću i slično (Ryff et al., 1998). Naučno istraživačka debata postoji između autora koji rezilijentnost posmatraju kao relativno stabilnu osobinu ličnosti koja ublažava štetne efekte stresa i promoviše oporavak i adaptaciju (Connor & Davidson,

2003; Hu et al., 2015) i onih koji je definišu kao dinamički proces koji varira u odnosu na kontekst (Luthar et al., 2000; Patel et al., 2017), što znači da ona može fluktuirati u odnosu na različite situacije i različito vreme, kako se menjaju životne okolnosti i faze. U ovom istraživanju, rezilijentnost je određena kao osobina ličnosti i biće procenjena Konor–Dejvidsonovom skalom rezilijentnosti – kratkom formom koja rezilijentnost definiše kao kapacitet oporavka i prevladavanja raznih izazova, stresnih događaja, tragedija ili trauma koji se mogu pojaviti u životu (Campbell-Sills & Stein 2007; Connor & Davidson, 2003).

Rezultati meta-analize na 60 studija pokazali su da je rezilijentnost negativno povezana sa negativnim indikatorima mentalnog zdravlja poput depresije, anksioznosti i negativnog afektiviteta, a pozitivno sa zadovoljstvom životom i drugim pozitivnim indikatorima psihološkog funkcionisanja (Hue et al., 2015). Prethodna istraživanja pokazuju da je rezilijentnost u pozitivnom, a depresivnost u negativnom smeru povezana sa samoprocenjenom uspešnošću starenja i fizičkim zdravljem (Jeste et al., 2013; Fullen et al., 2018), kao i da je rezilijentnost, pored samosaosećanja i doživljenog psihološkog i fiziološkog zdravlja, značajan prediktor uspešnosti starenja (Kunuroglu & Yuzbasi, 2021; Salamene et al., 2021). Pored toga, rezilijentnost je pozitivno povezana i sa zadovoljstvom životom (Fullen et al., 2018; Windle et al., 2010), dok neki autori navode da su upravo ove varijable najbolji prediktori uspešnog starenja (Wagnild, 2003).

Kada su u pitanju crte ličnosti, potvrđeno je da one predstavljaju važne prediktore subjektivnog blagostanja na uzorku starih (Bedaso & Han, 2021; Koorevaar et al., 2013; Melendez et al., 2019; Rossi et al., 2014), i to najpre emocionalne komponente (Steel et al., 2008), pri čemu se najčešće izdvajaju neuroticizam i ekstraverzija (Hayes & Joseph, 2003). Naime, ekstraverzija i savesnost se izdvajaju kao protektivni faktori za razvoj depresije (Koorevaar et al., 2013), dok je neuroticizam najbolji prediktor depresivnih simptoma (Olawa & Idemudia, 2020; Weber et al., 2013). Zapravo, neuroticizam se najdoslednije povezuje s negativnim ishodima funkcionisanja osobe u svim životnim dobima, pa tako i u starosti (Farina et al., 2016). Kada je u pitanju kognitivna komponenta subjektivnog blagostanja, istraživanja pokazuju da je zadovoljstvo životom u

negativnoj korelaciji sa neuroticizmom, a u pozitivnoj sa ekstraverzijom, savesnošću i saradljivošću (Hansson et al., 2020; Kahlbaugh & Huffman, 2017; Lucas & Diener, 2015; Melendez et al., 2019; Zhang & Howell, 2011). Tipološki pristup u ispitivanju osobina ličnosti pruža mogućnost izdvajanja tzv. rezilijentnog tipa (nizak neuroticizam, visoka ekstraverzija i savesnost) i ovaj tip na uzorku starih pokazuje najveći broj pozitivnih ishoda (Steca et al., 2010). Što su izraženiji ovi zaštitni faktori ličnosti, to će osobe biti snažnije predisponirane za doživljaj blagostanja.

Ipak, nema radova koji dovode u vezu i rezilijentnost i bazične osobine ličnosti u ispitivanju subjektivnog blagostanja u starosti. Stoga smo kao osnovni problem istraživanja postavili ispitivanje predikcije kognitivnih i emocionalno-somatorskih aspekata blagostanja (zadovoljstvo životom i emocionalni distres) na osnovu rezilijentnosti i bazičnih osobina ličnosti kod korisnika gerontoloških centara. Relacije dimenzija modela Velikih pet i različitih aspekata subjektivnog blagostanja su ispitivane u prethodnim istraživanjima (npr. Baek et al., 2016; Hansson et al., 2020; Kahlbaugh & Huffman, 2017; Koorevaar et al., 2013), dok nema istraživanja koja dovode u vezu samoevaluativne dimenzije ličnosti (pozitivna i negativna valenca). Budući da ove dimenzije odražavaju self-koncept, čini se važnim ispitati i njihove relacije sa blagostanjem kod starih, jer prethodna istraživanja ukazuju na značaj pozitivne slike o sebi na npr. zadovoljstvo životom (Bai et al., 2012; 2018; Hansson et al., 2020). Kako se rezilijentnost ističe kao dominantni prediktor prilagođenosti na starost (Bauer & Park, 2010; Wang et al., 2023; Zafari et al., 2023), u ovom istraživanju će se ispitivati inkrementalni doprinos osobina ličnosti u objašnjenju indikatora subjektivnog blagostanja, povrh varijanse koju objašnjava rezilijentnost. Očekujemo da rezilijentnost bude dominantni prediktor blagostanja kod starih, ali i da osobine ličnosti, posebno neuroticizam u negativnom i ekstraverzija u pozitivnom smeru (npr. Farina et al., 2016; Koorevaar et al., 2013; Olawa & Idemudia, 2020; Weber et al., 2013), takođe ostvaruju značajne doprinose predikciji, povrh varijanse koju objašnjava rezilijentnost.

Metod

Uzorak i procedura

Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 151 ispitanika, od toga 82 (54.3%) ženskog pola. Starost ispitanika se kretala u rasponu od 65 do 98 godina, sa prosečnom vrednošću od 80.52 ($SD = 7.90$). Prema stepenu obrazovanja, najveći broj ispitanika imao je završeno osnovno obrazovanje (28.5%), 17.2% ispitanika je završilo trogodišnju srednju školu, 13.9% četvorogodišnju srednju školu, 16.6% višu školu, dok je 23.8% ispitanika imao završen fakultet, magistraturu ili doktorske studije. U pogledu bračnog statusa, većinu uzorka činili su udovci/udovice (70.9%), 12.6% ispitanika bili su razvedeni, 7.9% njih je bilo u braku, a 8.6% se izjasnilo kao ostalo (u okviru ove grupe bilo je najviše neoženjenih – oni su činili 4% celokupnog uzorka, 2.6% ispitanika su činile neudate, 1.3% u vanbračnoj zajednici i 0.7% samostalni). Post-hoc analiza statističke snage za uzorak od 151 ispitanika, 7 prediktora, odn. 8 prediktora ukupno, za veličinu efekta srednje veličine, $f^2 = 0.15$, iznosi 0.95.

Ispitivanje je sprovedeno u skladu sa etičkim kodeksom Svetskog medicinskog udruženja (Helsinška deklaracija) za ispitivanja na ljudima. Ispitivanje je sprovedeno u tri objekta Gerontološkog centra u Novom Sadu. Nakon dobijanja dozvole direktorke centra pristupilo se ispitivanju korisnika centra, uz prethodno dobijenu pisanu informišuću saglasnost od ispitanika. Ispitivanje je obavljeno uživo i individualno, putem papir-olovka metoda. Podaci su prikupljeni od decembra 2019. do aprila 2020. godine. U ispitivanju su učestvovali korisnici Gerontološkog centra stariji od 65 godina koji nisu imali simptome demencije, drugih kognitivnih oštećenja ili mentalnih poremećaja, a koji su pri tome bili dovoljno očuvanog vida i mogli su se samostalno služiti rukama.

Instrumenti

Konor–Dejvidsonova skala rezilijentnosti – kraća verzija (The Connor–Davidson Resilience Scale – CD-RISC-10)

Konor–Dejvidsonova skala rezilijentnosti – kraća verzija (The Connor–Davidson Resilience Scale – CD-RISC-10; Campbell-Sills & Stein 2007, adaptirao na srpski Milovanović, 2019) je kratka verzija originalne skale CD RISC i sastoji se od 10 ajtema koji opisuju sposobnost tolerisanja iskustava kao što su bolna osećanja, pritisak, bolest, promena ili neuspeh (primeri ajtema su “Suočavanje sa stresom me čini jačim.”, “Sposoban sam da se prilagodim kada dođe do nekih promena.”). Za odgovaranje korišćena je skala Likertovog tipa, sa rasponom od 0 = *nikad* do 4 = *skoro uvek*. Autori sugerišu da verzija od 10 ajtema obuhvata sržne karakteristike rezilijentnosti (korelacija sa rezultatima sa originalnom verzijom je $r = .92$) i u odnosu na originalnu verziju, ima stabilnu jednofaktorsku strukturu. Skala ima odlične psihometrijske karakteristike na različitim uzorcima, uključujući uzorke starih (Goins et al., 2013; Tourunen et al., 2021), preporučuje se kao jedna od najboljih mera na uzorku starih osoba zbog lake administracije (Cosco et al., 2016) i svrstana je u jednu od najboljih mera rezilijentnosti (Windle et al., 2011).

Inventar Velikih pet plus dva – verzija za stare (VP+2 – verzija za stare)

Inventar Velikih pet plus dva – verzija za stare (VP+2 – verzija za stare; Golušin et al., 2015) je verzija inventara VP+2 nastala iz potrebe za procenom ličnosti kod starih, koja uzima u obzir specifične karakteristike ove populacije. Sastoji se od 49 stavki (7 ajtema za svaku dimenziju) i meri sedam bazičnih dimenzija ličnosti: neuroticizam (“Često osećam teskobu.”), ekstraverziju (“Veoma sam društven.”), agresivnost (“Često se posvađam sa drugima.”), savestnost (“Veoma sam marljiv i vredan.”), otvorenost (“Voleo bih da isprobam što više stvari u životu.”), pozitivnu valencu (“Ja sam važna osoba.”) i negativnu valencu (“Uživam da me se drugi plaše.”). Za razliku od standardne verzije inventara, primenjena je trostepena skala Likertovog tipa za odgovaranje (od 1 = *ne slažem se* do 3 = *slažem se*).

Skala zadovoljstva životom (Satisfaction With Life Scale - SWLS)

Skala zadovoljstva životom (Satisfaction With Life Scale - SWLS; Diener et al., 1985, adaptirani na srpski Vasić i sar., 2011) sadrži 5 stavki koje mere kognitivnu komponentu subjektivnog blagostanja ("Kada bih mogao ponovo da živim svoj život, ne bih menjao skoro ništa."). Ispitanici su odgovarali pomoću sedmostepene Likertove skale (od 1 = *u potpunosti se ne slažem* do 7 = *u potpunosti se slažem*).

Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa – kraća verzija (Depression Anxiety Stress Scale – DASS-12)

Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa – kraća verzija (Depression Anxiety Stress Scale – DASS-12); Henry & Crawford, 2005, adaptirao na srpski Protulipac, videti <http://www2.psy.unsw.edu.au/dass/Serbian/Serbian.htm>) je kraća verzija Skale depresivnosti, anksioznosti i stresa koja obuhvata 12 ajtema i uključuje tri supskale (od po 4 stavki): depresivnost ("Osećao sam se tužno i jadno."), anksioznost ("Primetio sam da mi se suše usta.") i stres ("Bilo mi je teško da se smirim.") i u prethodnim istraživanjima je njena validnost potvrđena na uzorku starih (npr. Wood et al., 2010). Stavke za srpsku adaptaciju su odabrane na osnovu zvanične adaptacije skale na srpski jezik koja je dostupna na zvaničnoj internet stranici skale. Za odgovaranje korišćena je četvorostepena skala Likertovog tipa, sa rasponom od 0 = *ni malo* do 3 = *skoro uvek*, a ispitanici su procenjivali učestalost određenih simptoma u poslednjih nedelju dana. S obzirom na to da tri supskale međusobno umereno do visoko koreliraju (od .49 do .61) u radu će biti korišćen ukupni skor kao mera emocionalnog distresa.

Alfa koeficijenti pouzdanosti za sve instrumente prikazani su u Tabeli 1.

Rezultati

Deskriptivni podaci i korelacije

Rezilijentnost ostvaruje značajne pozitivne korelacije sa zadovoljstvom životom, a negativne sa emocionalnim distresom (Tabela 1). Od osobina ličnosti,

neuroticizam ostvaruje najviše korelacije i to negativne sa zadovoljstvom životom i pozitivne sa emocionalnim distresom. Pored neuroticizma, sa zadovoljstvom životom značajne i pozitivne korelacije ostvaruju ekstraverzija, pozitivna valenca i otvorenost, a sa emocionalnim distresom značajnu pozitivnu korelaciju ostvaruje agresivnost, a negativnu ekstraverzija. Rezilijentnost značajno negativno korelira sa neuroticizmom i agresivnošću, a pozitivno sa ekstraverzijom i otvorenošću, dok ostale korelacije sa osobinama ličnosti nisu značajne.

Tabela 1

Korelacije između rezilijentnosti, bazičnih crta ličnosti i aspekata subjektivnog blagostanja

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Rezilijentnost	1									
2 Neuroticizam	-.46***	1								
3 Ekstraverzija	.39***	-.24**	1							
4 Agresivnost	-.29***	.40***	-.16	1						
5 Savesnost	.14	-.02	.06	.04	1					
6 Otvorenost	.38***	-.13	.42***	-.18*	.15	1				
7 Pozitivna valenca	.13	-.02	.36***	.04	.09	.38***	1			
8 Negativna valenca	-.10	.07	.12	.22**	-.17*	.11	.11	1		
9 Zadovoljstvo životom	.40***	-.40***	.30***	-.12	.11	.19*	.32***	-.02	1	
10 Emoc. distres	-.35***	.61***	-.20**	.26***	-.07	-.04	-.02	.12	-.46***	1
<i>AS</i>	2.78	1.90	2.43	1.49	2.45	2.13	1.78	1.13	4.67	0.88
<i>SD</i>	0.69	0.63	0.44	0.45	0.37	0.51	0.57	0.22	1.27	0.63
α	.76	.83	.70	.76	.73	.70	.81	.49	.78	.84

Napomena: Raspon skorova za skalu rezilijentnosti je od 0 do 4, za osobine ličnosti je od 1 do 5, za zadovoljstvo životom je od 1 do 7 i za opšti distres je od 0 do 3.

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$.

Predikcija subjektivnog blagostanja na osnovu rezilijentnosti i bazičnih crta ličnosti

Kako bi se ispitao inkrementalni doprinos bazičnih osobina ličnosti povrh doprinosa rezilijentnosti u predikciji aspekata subjektivnog blagostanja, sprovedene su dve hijerarhijske regresione analize u kojima je u prvom koraku uvedena rezilijentnost kao osnovni prediktor, a u drugom koraku osobine ličnosti. Analize su rađene odvojeno za kriterijume zadovoljstvo životom i emocionalni distres³. Rezultati pokazuju da oba bloka prediktora ostvaruju značajnu predikciju (Tabela 2). U slučaju predikcije zadovoljstva životom, rezilijentnost i osobine ličnosti relativno podjednako doprinose predikciji (16% i 15%), pri čemu od osobina ličnosti značajne inkrementalne doprinose ostvaruju neuroticizam u negativnom i pozitivna valenca u pozitivnom smeru. U slučaju predikcije emocionalnog distresa, uvođenjem osobina ličnosti se značajan doprinos rezilijentnosti gubi, a osobine ličnosti ostvaruju veći doprinos predikciji, pri čemu značajni doprinos ima samo neuroticizam, u pozitivnom smeru.

³ Preliminarno smo uradili hijerarhijsku regresionu analizu s depresivnošću, anksioznošću i stresom kao zasebnim kriterijumima, ali dobijeni doprinosi su isti kao kada se koristi ukupni skor, te smo zadržali prikaz rezultata samo na ukupnom skoru.

Tabela 2

Parcijalni doprinosi bazičnih crta i crta rezilijentnosti u predikciji aspekata subjektivnog blagostanja

	Zadovoljstvo životom	Opšti distres
Rezilijentnost	.40***	-.34***
R^2	.16***	.12***
1. korak - rezilijentnost	.23**	-.08
2. korak - osobine ličnosti		
Neuroticizam	-.31***	.56***
Ekstraverzija	.07	-.08
Agresivnost	.07	.01
Savesnost	.07	-.04
Otvorenost	-.05	.10
Pozitivna valenca	.27***	-.01
Negativna valenca	-.01	.06
2. korak ΔR^2	.15***	.27***
Ukupno R^2	.31***	.39***

*** $p < .001$.

Diskusija

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje predikcije aspekata subjektivnog blagostanja na osnovu rezilijentnosti i bazičnih osobina ličnosti kod korisnika gerontoloških centara, te inkrementalni doprinos bazičnih osobina ličnosti u objašnjenju subjektivnog blagostanja, povrh varijanse koju objašnjava rezilijentnost. Kao indikatori subjektivnog blagostanja korišćeni su stepen zadovoljstva životom, kao kognitivni aspekt, i stepen emocionalnog distresa (odn. odsustvo anksioznosti, depresije i stresa).

Rezultati najpre pokazuju da rezilijentnost ostvaruje značajne pozitivne korelacije sa zadovoljstvom životom, a negativne sa emocionalnim distresom. Ovi nalazi su u skladu sa velikim brojem istraživanja u kojima se potvrđuje pozitivna povezanost rezilijentnosti i zadovoljstva životom (npr. Fullen et al., 2018; Windle et al., 2010). Naime, rezilijentnost se smatra ključnim korelatom subjektivnog blagostanja kod starih, i to u različitim kulturama (Bauer & Park, 2010; Wang et al., 2023; Zafari et al., 2023). Dalje, negativna povezanost

rezilijentnosti i emocionalnog distresa je, takođe, očekivana, jer rezilijentnost podrazumeva sposobnost pojedinca da se efikasno prilagodi stresnim situacijama (Fletcher & Sarkar, 2013). Ovaj rezultat je u skladu sa drugim studijama koje potvrđuju da rezilijentnost ima ulogu protektivnog faktora od stresa i nepovoljnih životnih okolnosti (Langer, 2004; Lee & Chan, 2009).

Kada su u pitanju relacije osobina ličnosti i ispitivanih aspekata subjektivnog blagostanja, očekivali smo da se neuroticizam i ekstraverzija izdvoje kao najbolji prediktori zadovoljstva životom. Neuroticizam se i jeste pokazao kao značajan prediktor, i to povrh rezilijentnosti, ali je interesantno da ekstraverzija, iako ostvaruje značajnu pozitivnu korelaciju sa zadovoljstvom životom, ne ostvaruje značajnu predikciju. Umesto toga, značajan inkrementalni doprinos iz prostora Velikih pet plus dva ostvarila je pozitivna valenca. Ova dimenzija ličnosti predstavlja dimenziju samoevaluacije i odnosi se na visoko samopouzdanje i spremnost da se otvoreno izrazi mišljenje o sopstvenoj vrednosti (Smederevac i sar., 2010). Razlike na ovoj dimenziji mogu se kretati od izrazitog doživljaja superiornosti, egocentričnosti i narcizma do nedostatka samopoštovanja, snishodljivosti i samoumanjivanja. Još je davno sugerisano da zadovoljstvo životom kod starih podrazumeva održanje pozitivnog self-koncepta u procesu adaptacije na aktuelne uslove života i odricanja od prošlih ideala (Havighurst, 1968). Novija istraživanja potvrđuju povezanost zadovoljstva životom kod starih i pozitivne slike o sebi (Bai et al., 2012; 2018; Hansson et al., 2020). Naime, različite forme gubitaka u starosti, kao i povećana spremnost da se priznaju sopstvena ograničenja, dovode do toga da se umanjuje potreba za sopstvenom prezentacijom u pozitivnom svetlu, te je očekivano da samopouzdanje (Robins & Trzesniewski, 2005), kao i narcizam (Andrews et al., 2022) opadaju sa starošću. Čini se da upravo specifičan kapacitet kod starih, koji uspevaju da se snažnije odupru padu samopouzdanja i zadrže pozitivnu sliku o sebi u starosti, najbolje predviđa zadovoljstvo životom.

Kada je u pitanju emocionalni distres, utvrđena je pozitivna povezanost sa neuroticizmom i agresivnošću, a negativna sa ekstraverzijom, ali u regresionom modelu samo se neuroticizam izdvojio kao značajan prediktor. Pritom, uvođenje osobina ličnosti u model čini da rezilijentnost nije više značajan

prediktor, već samo neuroticizam. Neuroticizam se dosledno izdvaja kao najbolji prediktor depresivnih simptoma u opštoj populaciji (Olawa & Idemudia, 2020; Weber et al., 2013). Takođe, prethodna istraživanja sugerišu da je neuroticizam pouzdaniji prediktor negativnih indikatora psihološkog funkcionisanja, u odnosu na pozitivne (Anglim et al., 2020; Jackson & Schneider, 2014). Naime, istraživanja potvrđuju da osobe sa visokim stepenom neuroticizma izveštavaju o većem broju negativnih životnih događaja i opštem, emocionalnom distresu jer su pojačano orijentisane na percepciju negativnih aspekata događaja (npr. Suls et al., 1998). Kao osnovni mehanizam veze između neuroticizma i emocionalnog distresa navodi se sklonost ka negativnom afektu, što dalje snažno modifikuje kognitivnu procenu stresne situacije i vodi negativnim ishodima (Anglim et al., 2020). Iako su navedena istraživanja rađena na mlađim uzorcima od našeg, možemo zaključiti da se isti obrazac veze neuroticizma i distresa može naći i na uzorku starih osoba.

Premda se u nekim istraživanjima tvrdi da rezilijentnost ima jednaku ulogu u izbegavanju negativnih i postizanju pozitivnih ishoda (Ryff & Singer, 2000), naši rezultati sugerišu da rezilijentnost ipak bolje predviđa pozitivne ishode, tj. zadovoljstvo životom, u odnosu na emocionalni distres kod starih. Gubitak značajnosti rezilijentnosti kada se uvede neuroticizam može se objasniti zajedničkom varijansom koju dele ove varijable. Naime, pojačana vulnerabilnost na stres i jeste jedan od aspekata neuroticizma, pa je otud i očekivano da su osobe koje imaju visoke skorove na neuroticizmu - u manjem stepenu rezilijentne (Campbell et al., 2006). Iako bi se teorijski moglo prepostaviti da je rezilijentnost dominantni prediktor, najpre zbog svoje dinamične prirode (Bonanno, 2004), na osnovu naših rezultata može se zaključiti da neuroticizam prikladnije objašnjava emocionalni distres kod starih. Jedan od razloga svakako jeste i primenjena DASS-12 skala u ovom istraživanju koja meri simptome depresije, anksioznosti i stresa, a za sva tri konstrukta je dokazano da se preklapaju sa neuroticizmom (Lahey, 2009). S obzirom na to da je ustanovljena očekivana povezanost između rezilijentnosti i emocionalnog distresa, jer rezilijentnost ima odbrambenu ulogu kada su u pitanju depresija, anksioznost i stres (Lee & Chan, 2009; Langer, 2004), bilo bi značajno ispitati mehanizme ove

povezanosti, u prvom redu kognitivnu procenu i mehanizme prevladavanja kod starih.

Postoji nekoliko ograničenja rada. Prvo, uzorak čine korisnici gerontološkog centra u specifičnom geografskom području, te se rezultati ne mogu uopštiti na populaciju starih ljudi u Srbiji. Drugo, odlazak starih ljudi u dom se često vidi kao izuzetno stresan, jer se percipira kroz različite gubitke - socijalnih uloga, životnog stila, autonomije, te otežava adaptaciju na novo okruženje (Brownie et al., 2014; Lee et al., 2002) koje se povezuje sa anksioznošću, osećanjem nemoći i padom samopouzdanja (Hersch et al., 2003). Iz naših podataka se ne može zaključiti o načinu na koji ispitanici vide svoj život u domu, što bi moglo znatno da utiče na životno zadovoljstvo i distres. Treće, pouzdanost skale negativne valence je upadljivo niska u odnosu na pouzdanosti ostalih skala, te je moguće da je to uticalo na rezultate u vezi s ovom skalom.

Uprkos navedenim ograničenjima, rezultati ovog istraživanja pružaju potpuniju sliku o relacijama između rezilijentnosti, karakteristika ličnosti i subjektivnog blagostanja u starosti. Osnovni rezultat ovog istraživanja je da rezilijentnost i osobine ličnosti, pre svega neuroticizam u negativnom i pozitivna valenca u pozitivnom smeru, jednako doprinose kognitivnoj komponenti subjektivnog blagostanja, tj. zadovoljstvu životom; dok kad je u pitanju afektivna komponenta, tj. emocionalni distres - nju bolje predviđaju osobine ličnosti, tačnije neuroticizam. Rezultate možemo delom tumačiti u svetlu modela razvoja identiteta (Whitbourne et al., 2002), po kome se stari suočavaju sa promenama vezanim za godine uz pomoć procesa asimilacije i akomodacije, gde se balans ovih procesa, tj. balans identiteta, smatra najboljim ishodom procesa prilagođavanja. Ove osobe imaju visoko samopoštovanje (Westerhof et al., 2012) i dobro mentalno zdravlje (Klimstra & Denissen, 2017). Možemo reći da deo starih osoba iz našeg uzorka koji su bolje prilagođeni na starost zapravo uspešno balansira između stabilnog identiteta (karakteristike ličnosti) i fleksibilnog prilagođavanja neophodnim promenama (rezilijentnost).

Rezultati dalje potvrđuju važnost proučavanja ovih relacija iz razvojne perspektive u cilju unapređenja znanja i kreiranja modela uspešnog starenja koji odgovaraju specifičnostima socijalnog i kulturnog podneblja. Imajući u vidu

ulogu personalnih dispozicija u predviđanju subjektivnog blagostanja, a naročito ulogu neuroticizma u predikciji opšteg distresa kod starih, stručni timovi koji rade sa starima bi trebalo da obrate pažnju na ove karakteristike prilikom dizajniranja preventivnih ili interventnih programa namenjenih starima u cilju promovisanja bolje adaptacije i uspešnog starenja. Kao praktične smernice dobijenih rezultata možemo istaći da bi bilo potrebno obratiti pažnju na stare osobe sa visokim neuroticizmom jer su posebno vulnerabilne i sklonije adaptacionim problemima. Otuda možemo pretpostaviti da bi ublažavanje karakterističnih stavova kod starih ljudi sa visokim neuroticizmom, tehnike promene i unapređenja raspoloženja, te redukovanja negativnih afekata mogle da budu od pomoći za prevenciju anksioznih i depresivnih simptoma kod starih. U te svrhe, često se pominje terapija reminiscencije koja predstavlja intervenciju primenjivu upravo na starijim osobama (Melendez Moral et al., 2015). Uz to, u skladu sa rezultatima koji govore o prediktorima zadovoljstva životom, čini se da bi promocijom osobina ekstraverzije i otvorenosti, tačnije promocijom socijalne podrške i pozitivnog afekta, te ojačavanjem kognitivne fleksibilnosti i pozitivne slike o sebi podstakli razvoj rezilijentnosti, a time indirektno i većem stepenu zadovoljstva životom kod korisnika gerontoloških centara.

Finansiranje

Ovaj rad je delom nastao u okviru projekta "Stari u Vojvodini: činioći uspešnog starenja" [broj rešenja 142-451-3127 / 2022-02] finansiranog od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost.

Sukob interesa

Nemamo sukoba interesa za prijavljivanje.

Izjava o dostupnosti podataka

Podaci su dostupni na zahtev autorki rada.

Literatura

- Andrews, D., Zeigler-Hill, V., Mercer, S., & Besser, A. (2022). Narcissistic personality features across the life span. *Personality and Individual Differences, 199*, 111834. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111834>
- Anglim, J., Horwood, S., Smillie, L.D., Marrero, R.J., & Wood, J.K. (2020). Predicting psychological and subjective well-being from personality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 146*(4), 279–323. <https://doi.org/10.1037/bul0000226>
- Arthaud-Day, M. L., Rode, J. C., Mooney, C. H., & Near, J. P. (2005). The subjective well-being construct: A test of its convergent, discriminant, and factorial validity. *Social Indicators Research, 74*(3), 445–476. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-8209-6>
- Baek, Y., Martin, P., Siegler, I.C., Davey, A., & Poon, L.W. (2016). Personality Traits and Successful Aging: Findings From the Georgia Centenarian Study. *The International Journal of Aging and Human Development, 83*(3), 207–227. <https://doi.org/10.1177/0091415016652404>
- Bai, X., Chan, K.S., & Chow, N. (2012). Validation of Self-Image of Aging Scale for Chinese elders. *International Journal of Aging & Human Development, 74*(1), 67–86. <https://doi.org/10.2190/AG.74.1.d>
- Bai, X., Guo, Y., & Fu, Y. (2018). Self-image and intergenerational relationships as correlates of life satisfaction in Chinese older adults: Will gender make a difference? *Ageing & Society, 38*(7), 1502–1519. <https://doi.org/10.1017/S0144686X17000113>
- Baltes, P.B., & Baltes, M.M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P.B. Baltes & M.M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1–34). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.003>
- Baltes, P.B., Mayer, K.U. (1999). *The Berlin aging study: Aging from 70 to 100*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press
- Bauer, J., & Park, S.W. (2010). Growth is not just for the young: Growth narratives, eudaimonic resilience, and the aging self. In P.S. Fry & C.L.M. Keyes (Eds.), *New frontiers in resilient aging: Life strengths and well-being in late life* (pp. 60–89). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511763151.004>

- Bedaso, T.S., & Han, B. (2021). Work after retirement affects elderly mental health and behaviors in Addis Ababa. *Health Psychology Open*, 8(1), 2055102921996189. <https://doi.org/10.1177/2055102921996189>
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2008). Is well-being U-shaped over the life cycle?. *Social science & medicine (1982)*, 66(8), 1733–1749. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.01.030>
- Bonanno, G.A. (2004). Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Brownie, S., Horstmannshof, L., & Garbutt, R. (2014). Factors that impact residents' transition and psychological adjustment to long-term aged care: A systematic literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 51(12), 1654–1666. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2014.04.011>
- Calasanti T. (2016). Combating Ageism: How Successful Is Successful Aging? *The Gerontologist*, 56(6), 1093–1101. <https://doi.org/10.1093/geront/gnv076>
- Campbell, A., Converse, P. E., Rodgers, W. L. (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction*. New York: Russell Sage Foundation
- Campbell-Sills, L., & Stein, M. B. (2007). Psychometric analysis and refinement of the Connor-davidson Resilience Scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. *Journal of traumatic stress*, 20(6), 1019–1028. <https://doi.org/10.1002/jts.20271>
- Carstensen, L. L. (1995). Evidence for a life-span theory of socioemotional selectivity. *Current Directions in Psychological Science*, 4(5), 151–156. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep11512261>
- Carver, L.F., & Buchanan, D. (2016). Successful aging: considering non-biomedical constructs. *Clinical Interventions in Aging*, 11, 1623–1630. <https://doi.org/10.2147/CIA.S117202>
- Chen, C. (2001). Aging and life satisfaction. *Social Indicators Research*, 54(1), 57–79. <https://doi.org/10.1023/A:1007260728792>
- Cheng S. T. (2004). Age and subjective well-being revisited: a discrepancy perspective. *Psychology and aging*, 19(3), 409–415. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.19.3.409>
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76–82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>

- Cosco, T. D., Kaushal, A., Richards, M., Kuh, D., & Stafford, M. (2016). Resilience measurement in later life: a systematic review and psychometric analysis. *Health and Quality of Life Outcomes*, 14, 16. <https://doi.org/10.1186/s12955-016-0418-6>
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34–43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999). Personality and Subjective Well-Being. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology* (pp. 213-229). New York: Russell Sage Foundation
- Diener, E., & Suh, M. E. (1998). Subjective well-being and age: An international analysis. In K. W. Schaie & M. P. Lawton (Eds.), *Annual review of gerontology and geriatrics, Vol. 17. Focus on emotion and adult development* (pp. 304–324). Springer Publishing Company.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Farina, M., Lopes, R.M.F., & Argimon, I.I.D.L. (2016). Perfil de idosos através do modelo dos cinco fatores de personalidade (Big Five): Revisão sistemática [Profile of elderly people through the five personality factors model (Big Five): A systematic review]. *Diversitas*, 12(1), 97–108. <http://dx.doi.org/10.15332/s1794-9998.2016.0001.07>
- Fletcher D., & Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18, 12–23. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>.
- Freund, A. M., & Baltes, P. B. (1998). Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: Correlations with subjective indicators of successful aging. *Psychology and Aging*, 13(4), 531–543. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.13.4.531>
- Fullen, M.C., Richardson, V.E., & Granello, D.H. (2018) Comparing successful aging, resilience, and holistic wellness as predictors of the good life. *Educational Gerontology*, 44(7), 459–468. <https://doi.org/10.1080/03601277.2018.1501230>

- Glisky, E.L. (2007). Changes in cognitive function in human aging. In D.R. Riddle (Ed.), *Brain aging: Models, methods, and mechanisms* (pp. 3–20). CRC Press/Routledge/Taylor & Francis Group.
<https://doi.org/10.1201/9781420005523.sec1>
- Goins, R. T., Gregg, J. J., & Fiske, A. (2013). Psychometric Properties of the Connor-Davidson Resilience Scale With Older American Indians: The Native Elder Care Study. *Research on Aging, 35*(2), 123–143.
<https://doi.org/10.1177/0164027511431989>
- Golušin, S., Oljača, M. i Babić, M. (2015). *VP+2 – senior: Verzija upitnika Velikih pet plus dva za primenu u populaciji starih osoba*. Rad prezentovan na naučno–stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji. Novi Sad, Srbija.
- Gross, J. J., Carstensen, L. L., Pasupathi, M., Tsai, J., Skorpen, C. G., & Hsu, A. Y. (1997). Emotion and aging: experience, expression, and control. *Psychology and aging, 12*(4), 590–599. <https://doi.org/10.1037//0882-7974.12.4.590>
- Hamarat, E., Thompson, D., Aysan, F., Steele, D., Matheny, K., & Simons, C. (2002). Age differences in coping resources and satisfaction with life among middle-aged, young-old, and oldest-old adults. *The Journal of genetic psychology, 163*(3), 360–367. <https://doi.org/10.1080/00221320209598689>
- Hansen, T., & Slagsvold, B. (2012). The age and subjective well-being paradox revisited: A multidimensional perspective. *Norsk Epidemiologi, 22*(2).
<https://doi.org/10.5324/nje.v22i2.1565>
- Hansson, I., Henning, G., Buratti, S., Lindwall, M., Kivi, M., Johansson, B., & Berg, A.I. (2020). The role of personality in retirement adjustment: Longitudinal evidence for the effects on life satisfaction. *Journal of Personality, 88*(4), 642–658.
<https://doi.org/10.1111/jopy.12516>
- Havighurst, R. J. (1968). A social-psychological perspective on aging. *The Gerontologist, 8*(2), 67–71. <https://doi.org/10.1093/geront/8.2.67>
- Havighurst, R. J. (1968). Personality and Patterns of Aging. *The Gerontologist, 8*(1/Part 2), 20–23. https://doi.org/10.1093/geront/8.1_Part_2.20
- Hayes, N. & Joseph, S. (2003). Big 5 correlates of three measures of subjective well-being. *Personality and Individual Differences, 34*, 723–727.
[https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00057-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00057-0)
- Hersch, G., Spencer, J., & Kapoor, T. (2003). Adaptation by Elders to New Living Arrangements Following Hospitalization: A Qualitative, Retrospective Analysis. *Journal of Applied Gerontology, 22*(3), 315–339.
<https://doi.org/10.1177/0733464803253586>

- Hu, T., Zhang, D., & Wang, J. (2015). A meta-analysis of the trait resilience and mental health. *Personality and Individual Differences* 76, 18–27. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.11.039>
- Jackson, S., & Schneider, T.R. (2014). Extraversion and stress. In A.D. Haddock & A.P. Rutkowski (Eds.), *The psychology of extraversion* (pp. 121–131). Nova Publishers.
- Jeste, D.V., Savla, G.N., Thompson, W.K., Vahia, I.V., Glorioso, D.K., Martin, A.S., Palmer, B.W., Rock, D., Golshan, S., Kraemer, H.C., & Depp, C.A. (2013). Association between older age and more successful aging: critical role of resilience and depression. *American Journal of Psychiatry*, 170(2), 188–196. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2012.12030386>
- Kahlbaugh, P., & Huffman, L. (2017). Personality, emotional qualities of leisure, and subjective well-being in the elderly. *International Journal of Aging & Human Development*, 85(2), 164–184. <https://doi.org/10.1177/0091415016685329>
- Kim, S.H., & Park, S. (2017). A Meta-Analysis of the Correlates of Successful Aging in Older Adults. *Research on Aging*, 39(5), 657–677. <https://doi.org/10.1177/0164027516656040>
- Klimstra, T.A., & Denissen, J.J.A. (2017). A theoretical framework for the associations between identity and psychopathology. *Developmental Psychology*, 53(11), 2052–2065. <https://doi.org/10.1037/dev0000356>
- Koorevaar, A.M., Comijs, H.C., Dhondt, A.D., van Marwijk, H.W., van der Mast, R.C., Naarding, P., Oude Voshaar, R.C., & Stek, M.L. (2013). Big Five personality and depression diagnosis, severity and age of onset in older adults. *Journal of Affective Disorders*, 151(1), 178–185. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.05.075>
- Kunuroglu, F., & Vural Yuzbasi, D. (2021). Factors Promoting Successful Aging in Turkish Older Adults: Self Compassion, Psychological Resilience, and Attitudes towards Aging. *Journal of Happiness Studies*, 22, 3663–3678. <https://doi.org/10.1007/s10902-021-00388-z>
- Lahey B.B. (2009). Public health significance of neuroticism. *American Psychologist*, 64(4), 241–256. <https://doi.org/10.1037/a0015309>
- Langer, N. (2004). Resiliency and spirituality: Foundations of strengths perspective counseling with the elderly. *Educational Gerontology*, 30, 611–617. <https://doi.org/10.1080/03601270490467038>
- Lee, D.T.F., Woo, J., & Mackenzie, A.E. (2002). The cultural context of adjusting to nursing home life: Chinese elders' perspectives. *The Gerontologist*, 42(5), 667–675. <https://doi.org/10.1093/geront/42.5.667>
- Lee, O., & Chan, K. (2009). Resilience and aging. *Aging Health*, 3(3), 309–323.

- Lucas, R.E., & Diener, E. (2015). Personality and subjective well-being: Current issues and controversies. In M. Mikulincer, P.R. Shaver, M.L. Cooper, & R.J. Larsen (Eds.), *APA Handbook of personality and social psychology, Vol. 4. Personality processes and individual differences* (pp. 577–599). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14343-026>
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development, 71*(3), 543–562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1991). The NEO Personality Inventory: Using the Five-Factor Model in counseling. *Journal of Counseling & Development, 69*(4), 367–372. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01524.x>
- McMahon, C. A., Gibson, F. L., Allen, J. L., & Saunders, D. (2007). Psychosocial adjustment during pregnancy for older couples conceiving through assisted reproductive technology. *Human Reproduction, 22*(4), 1168–1174. <https://doi.org/10.1093/humrep/del502>
- Melendez Moral, J., Fortuna Terrero, F., Sales Galan, A., & Mayordomo Rodriguez, T. (2015). Effect of integrative reminiscence therapy on depression, well-being, integrity, self-esteem, and life satisfaction in older adults. *Journal of Positive Psychology, 10*(3), 240–247. <https://doi.org/10.1080/17439760.2014.936968>
- Mendoza Ruvalcaba, N.M., Arias-Merino, E., Flores Villavicencio, M., Díaz-García, I., & Rodríguez Díaz, M. (2017). Successful aging and cognitive functioning in older adults. *Innovation in Aging, 1*(Suppl 1), 1181–1182. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx004.4304>
- Milovanović, J.M. (2019). *Problem steriliteta u kontekstu teorije stresa: značaj rezilijentnosti i samoefikasnosti za odnos mehanizma prevladavanja, stresa i kvaliteta života* [Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu]. NaRDuS. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/11314>
- Mroczek, D. K., & Kolarz, C. M. (1998). The effect of age on positive and negative affect: A developmental perspective on happiness. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*(5), 1333–1349. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.5.1333>
- Mroczek, D. K., & Spiro, A. III. (2005). Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*(1), 189–202. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.1.189>

- Nadler, J.D., Damis, L.F., & Richardson, E.D. (1997). Psychosocial aspects of aging. In Nussbaum, P.D. (Eds.), *Handbook of neuropsychology and aging* (pp. 44-59). Springer.
- Netuveli, G., Wiggins, R. D., Montgomery, S. M., Hildon, Z., & Blane, D. (2008). Mental health and resilience at older ages: bouncing back after adversity in the British Household Panel Survey. *Journal of Epidemiology and Community Health*, *62*(11), 987–991. <https://doi.org/10.1136/jech.2007.069138>
- Olawa, B.D., & Idemudia, E.S. (2020). The extraversion-neuroticism and geriatric depression relations: do social engagements and social supports have roles to play? *Heliyon*, *6*(12), e05719. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05719>
- Parker, M.G., & Thorslund, M. (2007). Health trends in the elderly population: getting better and getting worse. *The Gerontologist*, *47*(2), 150–158. <https://doi.org/10.1093/geront/47.2.150>
- Patel, S. S., Rogers, M. B., Amlôt, R., & Rubin, G. J. (2017). What Do We Mean by 'Community Resilience'? A Systematic Literature Review of How It Is Defined in the Literature. *PLoS Currents*, *9*, ecurrents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2. <https://doi.org/10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2>
- Prenda, K. M., & Lachman, M. E. (2001). Planning for the future: a life management strategy for increasing control and life satisfaction in adulthood. *Psychology and aging*, *16*(2), 206–216. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.16.2.206>
- Robins, R.W., & Trzesniewski, K.H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 158–162. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00353>
- Rossi, G., Debast, I., & van Alphen, S.P.J. (2017). Measuring personality functioning in older adults: construct validity of the Severity Indices of Personality Functioning - Short Form (SIPP-SF). *Aging & Mental Health*, *21*(7), 703–711. <https://doi.org/10.1080/13607863.2016.1154012>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, *37*(4), 433–440. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, *52*, 141–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1141>
- Ryff, C. D. (1991). Possible selves in adulthood and old age: A tale of shifting horizons. *Psychology and Aging*, *6*(2), 286–295. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.6.2.286>

- Ryff, C. D., Singer, B., Love, G. D., & Essex, M. J. (1998). Resilience in adulthood and later life: Defining features and dynamic processes. In J. Lomranz (Ed.), *Handbook of aging and mental health: An integrative approach* (pp. 69–96). Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0098-2_4
- Ryff, C.D., & Singer, B. (2000). Interpersonal flourishing: A positive health agenda for the new millennium. *Personality and Social Psychology Review*, 4(1), 30–44. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0401_4
- Salamene, L.C., Martins, E.L.M., Lucchetti, G., & Lucchetti, A.L.G. (2021). Factors associated with successful aging in Brazilian community-dwelling older adults: When physical health is not enough. *Geriatric Nursing*, 42(2), 372–378. <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2021.01.009>
- Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2010). *Velikih pet plus dva: Primena i interpretacija*. Centar za primenjenu psihologiju.
- Spahni, S., Morselli, D., Perrig-Chiello, P., & Bennett, K M. (2015). Patterns of Psychological Adaptation to Spousal Bereavement in Old Age. *Gerontology*, 61(5), 456–468. <https://doi.org/10.1159/000371444>
- Steca, P., Alessandri, G., & Caprara, G.V. (2010). The utility of a well-known personality typology in studying successful aging: Resilients, undercontrollers, and overcontrollers in old age. *Personality and Individual Differences*, 48(4), 442–446. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.11.016>
- Steel, P., Schmidt, J., & Shultz, J. (2008). Refining the relationship between personality and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 134(1), 138–161. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.1.138>
- Stock, W. A., Okun, M. A., & Benin, M. (1986). Structure of subjective well-being among the elderly. *Psychology and Aging*, 1(2), 91–102. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.1.2.91>
- Suls, J., Martin, R., & David, J.P. (1998). Person-Environment Fit and its Limits: Agreeableness, Neuroticism, and Emotional Reactivity to Interpersonal Conflict. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24(1), 88–98. <https://doi.org/10.1177/0146167298241007>
- Tinkler L., Hicks S. (2011). *Measuring subjective well-being*. London: Office for National Statistics.
- Tourunen, A., Siltanen, S., Saajanaho, M., Koivunen, K., Kokko, K., & Rantanen, T. (2021). Psychometric properties of the 10-item Connor-Davidson resilience scale among Finnish older adults. *Aging and Mental Health*, 25(1), 99–106. <https://doi.org/10.1080/13607863.2019.1683812>

- Urtamo, A., Jyväkorpä, S. K., & Strandberg, T. E. (2019). Definitions of successful ageing: a brief review of a multidimensional concept. *Acta bio-medica: Atenei Parmensis*, 90(2), 359–363. <https://doi.org/10.23750/abm.v90i2.8376>
- Vasić, A., Šarčević, D i Trogrlić, A. (2011). Zadovoljstvo životom u Srbiji. *Primenjena psihologija*, 2, 151–177. <https://doi.org/10.19090/pp.2011.2.151-177>
- von Humboldt, S., Leal, I., & Pimenta, F. (2014). What Predicts Older Adults' Adjustment to Aging in Later Life? The Impact of Sense of Coherence, Subjective Well-Being, and Sociodemographic, Lifestyle, and Health-Related Factors. *Educational Gerontology*, 40(9), 641–654. <https://doi.org/10.1080/03601277.2013.860757>
- Wagnild G. (2003). Resilience and successful aging. Comparison among low and high income older adults. *Journal of gerontological nursing*, 29(12), 42–49. <https://doi.org/10.3928/0098-9134-20031201-09>
- Wang, Y., Xu, J., & Chen, Y. (2023) Association between resilience and subjective well-being among community old adults. *Chinese Journal of Public Health* 39(2), 201–205. <https://doi.org/10.11847/zgggws1139032>
- Weber, K., Giannakopoulos, P., Herrmann, F.R., Bartolomei, J., Digiorgio, S., Ortiz Chicherio, N., Delaloye, C., Ghisletta, P., Lecerf, T., De Ribaupierre, A., & Canuto, A. (2013). Stressful life events and neuroticism as predictors of late-life versus early-life depression. *Psychogeriatrics*, 13(4), 221–228. <https://doi.org/10.1111/psyg.12024>
- Westerhof, G.J., Whitbourne, S. K., & Freeman, G.P. (2012). The aging self in a cultural context: The relation of conceptions of aging to identity processes and self-esteem in the United States and the Netherlands. *The journals of gerontology: Series B*, 67(1), 52–60. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbr075>
- Whitbourne, S.K. (2012). *The aging body: Physiological changes and psychological consequences*. Springer Science & Business Media.
- Whitbourne, S.K., Sneed, J.R., & Skultety, K.M. (2002). Identity processes in adulthood: Theoretical and methodological challenges. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 2(1), 29–45. https://doi.org/10.1207/S1532706XID0201_03
- Windle, G., Woods, R.T., & Markland, D.A. (2010). Living with Ill-Health in Older Age: The Role of a Resilient Personality. *Journal of Happiness Studies*, 11(6), 763–777. <https://doi.org/10.1007/s10902-009-9172-3>
- Wood, B.M., Nicholas, M.K., Blyth, F., Asghari, A., & Gibson, S. (2010). The utility of the short version of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21) in elderly

- patients with persistent pain: does age make a difference? *Pain Medicine*, 17(12), 1780–1790. <https://doi.org/10.1111/j.1526-4637.2010.01005.x>
- World Health Organization (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/186463>
- Zafari, M., Sadeghipour Roudsari, M., Yarmohammadi, S., Jahangirimehr, A., & Marashi, T. (2023). Investigating the relationship between spiritual well-being, resilience, and depression: A cross-sectional study of the elderly. *Psychogeriatrics*, 23(3), 442–449. <https://doi.org/10.1111/psyg.12952>
- Zhang, J.W., & Howell, R.T. (2011). Do time perspectives predict unique variance in life satisfaction beyond personality traits? *Personality and Individual Differences*, 50(8), 1261–1266. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.02.021>
-

The effects of resilience and basic personality traits on subjective well-being in elderly

Jelica Petrović ¹ , Lila Kovač ¹ and Bojana Dinić ¹

¹ *Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia*

ABSTRACT

The aim of this research was to examine the prediction of aspects of subjective well-being based on resilience and seven basic personality traits in users of gerontological centers, and the incremental contribution of basic personality traits in explaining adaptation to old age, beyond the variance explained by resilience. The sample consisted of 151 participants (54.3% female) with an average age of 80 years. Satisfaction with life, as cognitive indicator, and emotional distress (anxiety, depression, and stress) were used as indicators of subjective well-being. The results showed that resilience, neuroticism (in the negative direction) and positive valence predicted life satisfaction in the elderly. In predicting emotional distress, neuroticism stood out as a key predictor, while the significant contribution of resilience is diminished by introducing personality traits into the model. The results provide a more complete picture of the relationships between resilience, personality traits, and subjective well-being in a sample of the elderly in Serbia, and confirm the importance of studying these relationships from a developmental perspective.

Keywords: resilience, personality traits, subjective well-being, distress, life satisfaction, elderly